

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94 (477.74):378.4

Валерій Левченко

ІСТОРІЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ВИШІВ У СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

Історія системи освіти України представляє широке дослідницьке поле, комплексне вивчення якого неможливе без дослідження національного аспекту в цій проблематиці. Одним із складових моментів цього процесу є наукове осмислення становлення та функціонування єврейської вищої школи у системі освіти України між двома Світовими війнами. Історія єврейських вишів з однієї сторони є частиною історії мережі вищої школи України, а з другої – складовою історії культури єврейського народу.

На сьогодні світова історіографія має у наявності значну кількість досліджень у галузі історії європейського єврейства, у тому числі присвячені розвитку єврейської системи освіти, але без комплексного вивчення історії мережі вищої школи в Україні. Помітне місце в історіографії даної теми займають роботи, підготовлені істориками, які ввели до наукового обігу нові джерела, у першу чергу матеріали центральних і регіональних архівів України та Російської Федерації. Дані рефлексії характеризують активний розвиток історіографії історії єврейської вищої освіти в Україні у зазначений період.

У низці праць, виданих за останню чверть століття, історія єврейської вищої школи в Україні у першій половині ХХ ст. розглядалася у загальному контексті системи освіти національних меншин у Російській імперії/СРСР. У більшості з них об'єктом дослідження стали державні та приватні єврейські виші. Факти, які свідчать про розвиток процесу формування єврейської вищої школи у цей період, або зовсім не беруться до уваги авторами, або заслуговують лише на коротку згадку [1]. На початку ХХІ ст. вченими було підготовлено низку дисертаційних досліджень, в яких розглядалися окремі питання єврейської вищої школи в Україні [2]. Іс-

торіографічний огляд свідчить про те, що не всі питання щодо єврейської вищої школи в Україні ще досліджені. Недостатньо вивченими залишаються теоретичні та фактологічні основи її формування та функціонування.

Метою дослідження є розкриття історії становлення та розвитку єврейської вищої освіти в Україні у 1910-ті – 1930-ті рр., узагальнення її досвіду, місця та ролі у соціальних, економічних і культурних перетвореннях, що відбувалися у житті єврейського народу. Основні завдання дослідження: виявити та ввести до наукового обігу матеріали, що дозволяють показати весь процес становлення та розвитку єврейської вищої освіти; розкрити особливості становлення вишів; виявити форми та методи роботи; визначити роль єврейської вищої школи у перетвореннях суспільного, господарського та культурного життя в Україні.

Апокаліптичні соціально-політичні події початку ХХ ст. на теренах України внесли багато нового у сформовану десятиліттями систему традиційної єврейської системи освіти. У тому числі з'явився новий тип єврейських навчальних закладів – виші, із самобутньою інфраструктурою, що призвело до становлення мережі єврейської вищої школи в Україні, яка проіснувала понад двадцять років та є унікальним явищем в історії світової системи освіти.

Залежно від специфіки діяльності політичних режимів (соціально-економічні обставини, методи, форми та завдання реалізації національної політики, ставлення до них самого єврейського населення тощо). За часів їхнього існування на теренах України у першій половині ХХ ст. утворювались та існували єврейські виші, в історії яких можна виділити п'ять умовних етапів:

1) середина 1917 р. – перша половина 1920 р.: «етап гармидеру» (громадська ініціатива на тлі толерантної політики з боку політичних режимів щодо національного питання, внутрішня дискусія щодо мови викладання (іврит або ідиш), фінансування вишів за рахунок внесків студентів, коштів меценатів і субсидій); 2) друга половина 1920 р. – березень 1923 р.: «етап реформації» (організаційний етап здійснення національної політики радянською владою; загострення суперечок щодо мови викладання, введення принципу «самоокупності» для вишів, який визначив їх важке матеріальне становище); 3) квітень 1923 р. – перша половина 1928 р.: «етап розквіту» (державна підтримка системи освіти на ідиші на тлі впровадження політики коренізації, зростання числа вишів, хаотичне експериментаторство методів і форм навчання, зростання привабливості радянської школи на ідиші в єврейському середовищі, фінансування за рахунок бюджетних коштів); 4) друга половина 1928 р. – перша половина 1933 р.: «етап стагнації» (зменшення мережі вишів, скорочення державного фінансування, бюрократичне втручання); 5) друга половина 1933 р. – 1938 р.: «етап занепаду» (поступова ліквідація вишів, впровадження курсу на «злиття націй» та політики русифікації). Всі етапи відрізняються не тільки за хронологією, а й характерними особливостями.

До соціально-політичних змін 1917 р. для багатьох євреїв, що мешкали на теренах України, здобуття освіти національною мовою було можливим лише на рівні початкової та середньої шкіл або було повністю недоступним. У цілому картина національної системи освіти євреїв була позитивною за винятком одного моменту – відсутність вишу. У системі вищої школи Російської імперії був один заклад такого рівня – дворічні єврейські педагогічні курси, які були відкриті Товариством для поширення освіти між євреями 1907 р. у Гродно з метою підготовки кадрів єврейських вчителів [3]. Подібна ситуація пояснюється антиєврейською політикою царського уряду.

Після Лютневої революції 1917 р., що ліквідувала ганебну «межу осілості» та створила небувалі можливості для підйому єврейської культури, вперше в її історії була

надана повна свобода культурного та суспільного розвитку [4], у тому числі і розбудови мережі національної вищої школи. Спочатку ліберальні закони Тимчасового уряду, а згодом і національна політика Центральної Ради уможливили появу перших паростків єврейської вищої школи. Одним з перших нововведень 1917 р. у галузі вищої освіти стало створення студентами євреями Союзу «Хахавер», відділення якого з'явилися у вишах Одеси [5].

Одним із найзначніших досягнень у цьому плані стало відкриття у Києві в травні 1918 р., за часів гетьманату П. Скоропадського, Єврейського народного університету (1918-1920), який став першим єврейським вишем на теренах України. Появі цього закладу сприяла єврейська культурно-освітня організація «Культур-Ліга». Фондатором і ректором університету був Моше Зільберфарб, генеральний секретар (міністр) в єврейських справах в уряді Центральної Ради, голова Центрального Комітету «Культур-Ліги». Курс навчання в університеті був розрахований на два роки, заняття проходили у трьох групах: природно-математична, гуманітарна та єврейських знань. Фінансування вишу здійснювалося за рахунок внесків учнів за навчання (100 карбованців за навчальний рік), а також субсидії, наданої Відділом народної освіти Київської міської управи [6].

Починаючи з 1918 р. Єврейський народний університет працював і в Одесі, причому лекції тут читалися на івриті. Серед викладачів і студентів цього вишу було чимало видатних постатей. Так, лекції з історії єврейської середньовічної поезії читав відомий єврейський поет Х.-Н. Бялік, а студент С. Боровий став знаним істориком євреїв України [7]. Восени 1918 р. при Кам'янець-Подільському державному університеті була відкрита кафедра єврейської культури [8] – перша установа такого роду на теренах України.

У 1918 р. в Києві почали діяти Єврейські фребелевські курси (спеціальні трирічні курси для підготовки вихователів для сімей і дитячих садків, вчителів початкової школи та молодших класів середніх навчальних закладів за системою німецького педагога Ф. Фребеля. На курси приймалися особи жіночої статі, які закінчили середні навчальні

заклади або мали звання домашніх наставниць чи вчительок [9]), відкриті єврейським товариством «Тарбут» [6]. Влітку 1919 р., за рахунок приватних коштів, Єврейські фребелевські курси було відкрито і в Одесі.

Основним методом навчання була практична підготовка, яка проводилася в організованому при ньому дитячому садку [10]. Через зміну влади у серпні 1919 р. (Одесу зайняла армія А. Денікіна) університет і курси припинили свою роботу. Після остаточного встановлення 7 лютого 1920 р. радянської влади Єврейські фребелевські курси відновили свою роботу, але вже в серпні того ж року були включені до складу Одеського інституту народної освіти (ОІНО), де склали самостійну структурну одиницю – єврейський відділ [11].

Таким чином, під часу «етапу гармидеру», за неповних три роки завдяки толерантній політиці українських національних урядів в Україні й активній громадській ініціативі з боку прогресивних діячів єврейської культури, була сформована мережа єврейських вишів – від Народного університету до Фребелівських курсів. Якщо порівнювати стан єврейської вищої освіти у цей час з ситуацією в попередній і наступний періоди (у Російській імперії та СРСР), то стає очевидним, що у цій галузі за короткий період, враховуючи вкрай важкі умови та політичну ситуацію, була проведена суттєва робота.

Після остаточного встановлення на теренах України у 1920 р. радянської влади, її політика проголошена у жовтні 1917 р. щодо залучення на свій бік представників народів, які займали у Російській імперії найбільш безправне становище, у тому числі і євреїв, отримала вираження у формуванні системи освіти національними мовами (у загальнодержавну мережу народної освіти спочатку включались навчальні заклади на ідиші та івриті). Повноваження з управління освітою серед євреїв були делеговані створеному у січні 1918 р. Центральному комісаріату в єврейських національних справах (Єврейський комісаріат), що функціонував у складі Народного комісаріату у справах національностей, організованому в жовтні того ж року Центральним бюро єврейських комуністичних секцій (Євбюро), а згодом Єврейським підвідділам відділів освіти національних

меншин НКО УСРР та Губернським відділам народної освіти.

Одним із перших розпоряджень 1920 р. щодо розвитку мережі єврейських вишів, яке характеризує справжні наміри більшовиків у цьому питанні, стала постанова за підписом НКО УСРР Г. Гринька та завідувача Євбюро Маца про заборону викладання мовою іврит, що призвело до закриття єврейського культурно-просвітнього товариства «Тарбут», у мережі навчальних закладів якого іврит був основною мовою викладання [8]. Отже, під тиском Євбюро, була прийнята постанова, що істотно обмежила вільне функціонування іврит у єврейській системі освіти, яка щойно тільки почала своє формування.

Ставка більшовиків у «культурному будівництві» єврейського народу була зроблена на «мову єврейських трудових мас» – ідиш. До івриту керівники Євбюро ставилися вкрай негативно, як до мови «клерикальної культури», пропагованої єврейською буржуазією. На початку 1920-х рр. до керівництва культурно-просвітницькою роботою в єврейському середовищі прийшли провідні ідеологи ідишизму. Боротьба за повне включення іврит у сфери освіти, до цього обґрунтовувалася діячами Євбюро прагненням припинити прояви націоналізму у навчальних закладах, все більш очевидно ставала продовженням протистояння ідишистів і гебраїстів у нових соціально-політичних умовах, що призвело до початку активної кампанії проти традиційної єврейської освіти. Для панівної в СРСР ідишистської концепції світської школи розмовною єврейською мовою було неприйнятно співіснування із загальноосвітньою школою на івриті.

На тлі цієї політики під час другого етапу в системі освіти УСРР мережа єврейських вишів була представлена слабо – Київськими вищими єврейськими педагогічними курсами та декількома структурними підрозділами. Наприклад, єврейське відділення ОІНО у перші роки своєї діяльності не набуло популярності серед представників єврейського населення (більшість вступала до Одеського гуманітарно-суспільного інституту, який вважався спадкоємцем Новоросійського університету [12]). Так, восени 1920 р. під час проведення прийому абітурі-

ентів в оновлену вищу школу на єврейське відділення було прийнято тільки 20 осіб, тоді як на російське й українське відділення відповідно 275 і 52 особи [13]. Така ж ситуація повторилася і восени 1922 р. Тому на початку 1922/23 навчального року єврейський відділ, після двох років існування як самостійної структурної одиниці, внаслідок малої кількості студентів і реорганізаційних заходів, що торкнулися всієї мережі вищої школи УСРР, було приєднано до факультету соціального виховання ОІНО [11].

Таким чином, специфіка другого етапу в розвитку єврейської вищої школи визначалася загальними змінами у системі освіти УСРР у перші роки НЕПу. У 1921-1923 рр. скорочення фінансування призвело до реорганізації частини діючих єврейських вишів, що орієнтувалися у своїй роботі головним чином на дітей представників найбільш вразливих верств єврейського населення, які не мали можливості сплачувати за навчання. Не останню роль у виборі навчального закладу серед євреїв відіграв фактор престижності вишу та зневаги до новостворених вишів.

Під час третього етапу центральні органи радянської влади, спираючись на рішення партійних з'їздів і конференцій, визначали лише загальний вектор розвитку національної освіти, надаючи їй всебічну підтримку, тоді як безпосереднє керівництво єврейськими вишами здійснювали особливі національні органи народної освіти, формально підлеглі НКО УСРР, але фактично орієнтувалися у своїй діяльності на створений за рішенням Президії ВУЦВК у травні 1921 р. Відділ національних меншин при Народному комісаріаті внутрішніх справ, при якому були створені національні підвідділи, які діяли на місцях у губерніях. До їх компетенції входило «...сприяння матеріальному розвитку нацменшин, враховуючи особливості їхнього побуту, культури й економічного розвитку...». Це підтверджують матеріали Всеукраїнської наради завідуючих губерньськими відділами народної освіти (березень 1923 р.), де була дана негативна характеристика стану освітніх справ серед етнічних груп: «...німецькі школи закриті. Польська школа перебувала під заборонаю. Єврейська школа, як така, не існувала» [14]. Виходячи з цього Відділ нацменшин при НКВС звернув

особливу увагу на створення умов для культурного розвитку всіх народів, що сприяло б підготовці національних кадрів для забезпечення їх участі у соціалістичному будівництві.

Внаслідок цього була відкрита мережа єврейських вишів: відділ Одеського музично-драматичного інституту; відділ і робфак ОІНО, педагогічні технікуми (разом з курсами до 1930 р. входили до мережі вищої школи) у Вінниці, Житомирі, Києві, Одесі; Одеський сільськогосподарський інститут; Новоград-Волинський сільськогосподарський технікум; трьохрічні педагогічні курси у Києві, Харкові, Житомирі [15]. При Миколаївському ІНО було відкрито єврейську кафедру [16]. У Київському театральному технікумі 1927 р. було створено єврейське відділення. Отже, з 1923 р. почалося кількісне зростання мережі єврейських вишів, обумовлене впровадженням насильницької ідишизації єврейського просвітництва на тлі політики коренізації.

Незважаючи на «розквіт» єврейської освіти, на практиці мала місце і дискримінація представників цієї національності при їх прийомі до вишів, що було певною мірою зумовлене курсом на українізацію. У 1928 р. НКО УСРР запропонував прийомним комісіям інститутів і технікумів «при проведенні прийому щорічно вести лінію на збільшення відсотка українців». Деякі партійні та радянські працівники висловлювали побоювання, що «єврейська робота послаблює українізацію», а також вони не випускали з уваги розпочатий процес репресій проти сіоністів [17].

Серед найважливіших чинників, які вплинули на розвиток єврейських вишів під час третього етапу, виділяємо перехід до непу і здійснення політики коренізації. На цей час протиріччя двох моделей розвитку системи єврейської освіти в УСРР привело до утвердження ідишу в якості єдиної мови єврейської школи, процес формування якої вступив у завершальну фазу. Порівняльний аналіз даних про кількість єврейських вишів на цьому етапі дозволяє з високою часткою ймовірності простежити динаміку розвитку єврейської мережі вищої школи у системі освіти УСРР, що включала в себе єврейські індустріальні, сільськогосподарські та педа-

гогічні технікуми, відділення у вишах. Можна стверджувати, навіть беручи до уваги безумовну успішність розвитку єврейської вищої школи у Польщі, США та інших країнах, що саме в УСРР у другий половині 1920-х рр. практична реалізація цієї програми досягла найвищої точки свого піднесення. До того ж підвищення освітнього рівня та соціальної мобільності українських євреїв сприяло зміцненню їхнього соціального статусу. Число євреїв у вишах росло швидким темпом. Багатьом з них вдалося закінчити виші та влитися в ряди передової радянської інтелігенції, стати партійними, радянськими та господарськими керівниками, особливо нижньої та середньої ланок. Вже 1925 р. в УСРР євреї становили 22,7% персоналу господарсько-фінансових установ, 20,8% наукових працівників; 1927 р – 22,6% партійних і радянських кадрів [18].

Починаючи з другої половини 1928 р. єврейські виші в УСРР вступили у завершальний етап свого розвитку. Інститути, технікуми та курси на ідиші остаточно утвердилися в якості основних типів вищої школи, стандартизувалися програми та моделі організації освітнього процесу. У стислі терміни мережа єврейських вишів, що зберігала до цього високий ступінь самостійності, інтегрувалася у загальнодержавну систему народної освіти УСРР, зазнала форсованої радянської та пролетаризації.

Наприкінці 1920-х рр. радянське керівництво продовжило експерименти у сфері національної вищої освіти. 10 серпня 1928 р. постановою колегії НКО УСРР були проведені зміни у мережі вишів на 1928/29 навчальний рік. Внаслідок цього був ліквідований єврейський відділ Одеського музично-драматичного інституту. Замість нього було вирішено організувати Єврейський відділ при драматичному факультеті Київського музично-драматичного інституту [19]. Також був реорганізований Одеський єврейський кіномеханічний технікум, який наприкінці 1928 р. здійснив перший випуск 28 техніків [20]. У вересні 1929 р. був ліквідований Одеський єврейський педагогічний технікум. Його студенти (106 осіб) були переведені до молодшого концентру єврейського відділу ОІНО. Коштів на обслуговування додаткового числа студентів виділено не бу-

ло [21]. Новополтавський сільськогосподарський технікум наприкінці 1920-х рр. перетворено у сільськогосподарський інститут [16].

У цей же час відбувалася пролетаризація й ідеологізація вищої школи, чого не уникали і єврейські виші. Під час весняного набору 1930 р. до студентського контингенту єврейських відділів педагогічних вишів УСРР було прийнято 55 комсомольців (до Волинського ІНО – 10, Київського ІНО – 10, Одеського ІНО – 15, Вінницького педтехнікуму – 20) [22]. Також мала місце дискримінація євреїв при прийомі до вишів, що було певною мірою зумовлене курсом на українізацію. У 1928 р. НКО УСРР запропонував приймальним комісіям вишів «при проведенні прийому щорічно вести лінію на збільшення процента українців»; деякі партійні та радянські працівники висловлювали побоювання, що «єврейська робота послаблює українізацію» [17]. До цього ж навчальні програми всіх єврейських предметів максимально зблизилися з програмами загальної радянської системи освіти, що у свою чергу, як відмітив Н. Гергель (один з керівників міністерства в єврейських справах Української держави), перетворило єврейську систему освіти у радянську школу з викладанням мовою ідиш [23]. У цей період фактично закінчився розвиток єврейських вишів в УСРР і, незважаючи на те, що до 1933 р. тривало кількісне зростання освітніх установ на ідиші, система єврейської вищої освіти за своєю формою та змістом стає суто радянською.

У новому форматі єврейські виші продовжували існувати під час четвертого етапу, але якісного зростання, внутрішніх дискусій, боротьби протилежних тенденцій, характерних для попередніх етапів на даній стадії вже не спостерігалось. Навпаки відбувалася тенденція щодо інтенсивного скорочення кількості єврейських вишів. Наприклад, якщо на 8 липня 1930 р. у вишах педагогічної вертикалі передбачалося шість єврейських відділів (в Одеському хіміко-фізико-математичному інституті; Харківському та Київському інститутах професійної освіти; Житомирському, Київському й Одеському інститутах соціального виховання) [24], то постановою РНК УСРР від 11 серпня 1930 р. мережа педагогічної освіти налічувала тіль-

ки три єврейські сектори (відділи) – у Житомирському, Київському й Одеському інститутах соціального виховання [25]. До того ж значна кількість навчальних закладів була понижена у статусі. Згідно з постановою колегії НКО УСРР від 20 травня 1930 р. навчальні заклади педагогічної освіти поділялися на вищі та середні педагогічні школи (до перших відносилися інститути, а до других технікуми та курси) [26]. Відповідно до цього у 1930/31 навчальному році до мережі педагогічної освіти входили єврейські відділи Вінницького, Житомирського й Одеського педтехнікумів [25]. У цей час також існували 20 індустріальних і 5 сільськогосподарських технікумів з навчанням на ідиш, 6 єврейських відділень у сільськогосподарських технікумах.

Вже у 1932/33 навчальному році трансформацію мережі єврейських секторів Інститутів соціального виховання було продовжено [27], а у наступному навчальному році відбулася чергова й остання реорганізація національних вишів, у результаті якої, наприклад, наступником в Одесі став єврейський сектор Одеського українського педагогічного інституту [28]. Отже, на початку 1930-х рр. діяльність системи освітніх закладів на ідиші продовжувалося. Однак соціально-економічні зміни, що призвели до відтоку єврейського населення з містечок у великі міста та нові промислові центри і політики більшовиків на згортання мережі національної вищої школи (на початку 1930-х рр. навіть термін «єврейська школа» все рідше зустрічався у працях діячів єврейської національної освіти, що видавалися в УСРР на ідиші), призвели до посилення тенденцій акультурації й асиміляції серед євреїв.

У другій половині 1933 р. почалося поступове скорочення мережі єврейських вишів. Один за одним вони зникали з мапи вищої школи УСРР: 1933 р. реорганізовано Ново-Полтавський сільськогосподарський інститут, 1935 р. трансформовано Одеський єврейський сільськогосподарський інститут, 1938 р. таж участь спіткала єврейський сектор Одеського українського педагогічного інституту. До 1939 р. всі єврейські виші було реорганізовано, а студенти та викладачі перейшли на російську мову навчання. Остаточну долю єврейських вишів вирішила пос-

танова Політбюро ЦК КП(б)У від 10 квітня 1938 р. «Про реорганізацію національних шкіл на Україні», в якій національні навчальні заклади визнавалися осередками «буржуазно-націоналістичного та антирадянського впливів», а їх подальше функціонування оголошувалося «недоцільним і шкідливим». Тому всі вони були реорганізовані у звичайні російськомовні виші радянського типу.

Отже, 1930-ті рр. стали роками занепаду мережі єврейської вищої школи в УСРР та максимального зближення євреїв з навколишнім російськомовним середовищем. Це відбувалося на тлі придушення комуністичною партією культур народів УСРР під гаслом боротьби з «націоналістичними ухилами». Більшість євреїв піддалися швидкій насильницькій асиміляції, яка повинна була підточити основи їх національного існування, але так не сталося.

Таким чином, між двома Світовими війнами в Україні, спостерігався ренесанс культури єврейського народу. Євреї отримали доступ до навчальних закладів усіх видів і типів. У той же час створювалися нові заклади з викладанням на ідиш, що призвело до формування єврейської мережі вищої школи, яка функціонувала як органічна частина трьох систем освіти в Україні: національної (за часів українських урядів у період 1917-1920 рр.), націонал-більшовицької (за часів розбудови національної системи освіти в УСРР у період 1920-1930 рр.), партійно-радянської ідеології СРСР (під час уніфікованої загальної радянської системи освіти у період 1930-1939 рр.). За весь період жоден з політичних режимів не виступав в якості ініціатора створення або основної рушійної сили формування єврейських вишів, появлення яких було, насамперед, заслугою діячів єврейської культури, що спиралися на підтримку національних громадських і політичних рухів.

Поява єврейських вишів за часів національних урядів у період 1917-1920 рр. виступає як одна з форм практичної реалізації концепції модерної української системи освіти. Єврейські виші виконували функцію інструменту задекларованої персонально-національної автономії у розвитку культури та ідентичності.

У 1920-ті рр. в УСРР розвиток єврейсь-

ких вишів визначався не стільки ставленням влади до культури на ідиш, скільки позицією самих євреїв – в умовах коренізації та переведення багатьох шкіл у республіці з російської мови на мови корінного населення, освіта на ідиш ставала альтернативою менш статусному в єврейському пролетарському середовищі – івриту. Згодом згорання політики коренізації привернуло єврейські маси до безальтернативного варіанту отримання освіти російською мовою. У цілому заходи НКО УСРР, спрямовані на реорганізацію та визначення нових методологічних підходів діяльності єврейських вишів, заклали певні основи стабільного функціонування системи вищої школи України.

У 1928-1939 рр., в умовах командно-адміністративної системи діяльність єврейських вишів відзначалася тенденцією нігілістичного ставлення з боку влади до збереження та розвитку їх національного багатства – мови та культури. Більш того, більшовики започаткували викривлену традицію робити, розставляючи акценти майже винятково на кількісних параметрах, оминаючи якісні показники. Проте, незважаючи на всі помилки, досвід цього часу має неабияке теоретичне та практичне значення. Радянізація освіти призвела до руйнації традиційного єврейського виховання, однак її ідишизація певною мірою сприяла національно-культурному відродженню. Радянська влада піклувалася про культурний розвиток єврейського населення, виходячи зі своїх уявлень про його потреби, але під час створення нової соціалістичної єврейської культури, зовсім не думала враховувати його традиційні національно-релігійні особливості.

Загалом, період між двома Світовими війнами був часом масової культурної асиміляції євреїв та їх переходу від єврейської культури до української та російської культур та з ідиш на українську і російську мови, що виразилося в участі євреїв у культурі народів України, і в тому числі у творчості українською та російською мовами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Божко О. Мережа єврейських закладів освіти, культури та науки в системі Народного комісаріату освіти УРСР в 1920-ті рр. / О. Божко // Єврейська історія та культура в Україні. – К., 1994. – С.28-33; Хитерер В. Еврейское образование в Украинской Народ-

ной Республике (1917-1920 гг.) / В. Хитерер // Вестник Еврейского университета в Москве. – 1996. – № 13. – С.147-162; Мельникова Н. Еврейское образование в Украине в XIX – начале XX вв. / Н. Мельникова // Запорожские еврейские чтения. – Запорожье, 1998. – Вып. 2. – С.100-106; Бакуліна Н.В. Єврейська освіта в Україні: проблеми, тенденції розвитку / Н.В. Бакуліна. // Відродження. – 1999. – № 6. – С.27-34; Левченко В.В. Єврейський відділ факультету соціального виховання Одеського інституту народної освіти в системі вищої школи УСРР (1920-1930 рр.) / В.В. Левченко // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. – Одеса, 2007. – С.267-274; Левченко В.В. Евреи в профессорско-преподавательском составе Одесского института народного образования (1920-1930): ретроспективный анализ / В.В. Левченко // Материалы Семнадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике. – М., 2010. – Ч. 2. – С.245-260; Чудновский А. Общая история еврейского просвещения в Одессе / А. Чудновский. – Иерусалим, 2010; Левченко В.В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920-1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту / В.В. Левченко. – Одеса, 2010; Левченко В.В. Еврейское высшее образование в Одессе (1917-1930-е гг.): история, опыт, традиции / В.В. Левченко // Иудаика в Одессе. – Вып. 2. – Одеса, 2013. – С.6-27 та ін.

2. Сучкова О.Ю. Євреї в Донбасі (20-30-ті роки ХХ ст.): Автореф. дис... к.і.н. / О.Ю. Сучкова. – Донецьк, 2005; Костырченко Г.В. Политическое руководство СССР и интеллигенция еврейского происхождения (1936-1953): Дис. ... д.и.н. / Г.В. Костырченко. – М., 2008; Левченко В.В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920-1930 рр.): Автореф. дис... к.і.н. / В.В. Левченко. – Одеса, 2009; Чистяков С.С. Формирование новой еврейской национальной школы в России и СССР: Дис... к.и.н. / С.С. Чистяков. – М., 2011 та ін.

3. Мац Д. 1-ый Всеукраинский еврейский съезд по просвещению / Д. Мац // Путь просвещения. – 1922. – № 3. – С.369.

4. Очерки по истории еврейского народа / Под ред. С. Эттингера. – Тель-Авив, 1972. – С.637.

5. Коглер И. Очерки по истории евреев Одессы. – Иерусалим, 1996. – С.31-32.

6. Див.: Хитерер В. Еврейское образование в Украинской Народной республике (1917-1920 гг.) / В. Хитерер // Вестник Еврейского университета. – 1996. – №3 (13). – С.147-162.

7. Боровой С. Воспоминания / С. Боровой. – М.-Иерусалим, 1993. – С.84.

8. Рыбаков М. О деятельности еврейской культурно-просветительной организации «Культурная Лига» в Киеве (1918-1925) / М. Рыбаков // Доля єврейської духовної та матеріальної спадщини в ХХ столітті. – К., 2002. – С.165-169.

9. Див.: Педагогическая энциклопедия. Т.4. Сн-Я. – М., 1968. – Стлб.552-553.

10. Держархів Одеської області (далі – ДАОО). – ф.Р-150, оп.1, спр.3, арк.113.

11. Див.: Левченко В.В. Єврейський відділ... – С.270-272.

12. Див.: Левченко В.В. Одеський гуманітарно-суспільний інститут (1920-1921): до питання спадковості традицій університетської освіти / В.В. Левченко // Записки історичного факультету. – Вип.19. – 2008. – С.207-216.

13. Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919-1920): Збірник документів і матеріалів. – К., 1957. – С.946.

14. Чирко Б.В. Національні меншості на Україні в 20-30-х рр. / Б.В. Чирко // Український історичний журнал. – №1. – 1990. – С.52-53.

15. Бюлетень НКО УСРР. – 1924. – №3-4. – С.1-10; 1928. – №34. – С.10-11.

16. Гриневич Е. Из истории еврейского национально-культурного возрождения на Николаевщине 20-30 гг. XX ст. / Е. Гриневич [Електронний ресурс] // Матеріали ІХ міжнародної наукової конференції «Доля єврейської духовної та матеріальної спадщини в

XX столітті», 28-30 серпня 2001 р. – Режим доступу: <http://www.judaica.kiev.ua/Conference/Conf54.htm>

17. Див.: Левченко В.В. Еврейское высшее образование... – С.15-20.

18. Евреи Украины между двумя мировыми войнами (1920-39) // Краткая еврейская энциклопедия. – Т.8. – Иерусалим, 1996. – Кол.1232.

19. Бюлетень НКО УСРР. – 1928. – №34. – С.7.

20. Шквал. – 1928. – №29. – С.6.

21. ДАОО. – ф.Р-1593, оп.1, спр.724, арк.67, 102-зв.-103.

22. Бюлетень НКО УСРР. – 1930. – №18. – С.8-9.

23. Чистяков С.С. Вказ. пр. С.10.

24. Бюлетень НКО УСРР. – 1930. – №33. – С.4-5.

25. Бюлетень НКО УСРР. – 1930. – №40. – С.3-6.

26. Бюлетень НКО УСРР. – 1930. – №26. – С.1-3.

27. Бюлетень НКО УСРР. – 1932. – №40. – С.4-5.

28. ДАОО, ф.20, оп.1, спр.88, арк.291-299.

Левченко Валерій *Історія єврейських вишів у системі освіти України між двома світовими війнами*

Стаття розкриває роль єврейських вищих навчальних закладів у системі освіти радянської України (1918-1939). Визначені періоди у розвитку єврейських національних інститутів, показана роль держави в їх розвитку, визначені причини їх закриття.

Автор приходить висновку, що період між двома Світовими війнами був часом масової культурної асиміляції євреїв та їх переходу від єврейської культури до української та російської культур, що виразилося в участі євреїв у культурі народів України.

Ключові слова: вищі навчальні заклади, радянська Україна, єврейська історія, репресії, інтелігенція, асиміляція

Левченко Валерій *История еврейских вузов в системе образования Украины между двумя мировыми войнами*

Статья раскрывает роль еврейских высших учебных заведений в системе образования советской Украины (1918-1939). Определены периоды в развитии еврейских национальных институтов, показана роль государства в их развитии, определены причины их закрытия.

Автор приходит к выводу, что период между двумя Мировыми войнами был временем массовой культурной ассимиляции евреев и их перехода от еврейской культуры к украинской и русской культурам, выразившееся в участии евреев в культуре народов Украины.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, советская Украина, еврейская история, репрессии, интеллигенция, ассимиляция

Levchenko Valerii *The History of Jewish universities in the education of Ukraine between the two World Wars*

The article reveals the role of Jewish universities in the education of Soviet Ukraine (1918-1939). Defined periods in the development of Jewish national institutions, the role of the state in their development, reasons of their closure.

The author concludes that the period between the two World Wars was a time of mass cultural assimilation of the Jews and their transition from Jewish culture to the Ukrainian and Russian cultures, which resulted in the participation of Jews in the culture of the peoples of Ukraine.

Keywords: higher education, Soviet Ukraine, Jewish history, repression, intellectuals, assimilation

Рецензенти:

Котляр Ю.В., д.і.н., професор

Тригуб П.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 17.09.2014 р.